

den side argumenterer forf. ganske overbevisende for, at den gradvise retlige forsvenskning var en naturlig følge af den svenske stats stræben mod retlig rigsenhed og en lige så naturlig reaktion på den retspolitiske udvikling i Danmark efter enevældens indførelse. Kernen i sagen er sikkert, at den afståede befolkning næppe havde noget reelt valg, efter at tilbageerobringsforsøget var slået endeligt fejl med udfaldet af Den skånske Krig.

Patriotiske svenske historikere har i mange år dyrket den påstand, at danskerne bevidst og systematisk saboterede den traktatbestemte pligt til at aflevere relevante administrative arkivalier til de svenske myndigheder. Denne påstand kan forf. ramme en solid pæl igennem efter en indgående arkivhistorisk undersøgelse i både danske og svenske arkiver. Meget tyder tværtimod på, siger hun, at de manglende arkivalier kan forklares ved, at de nye svenske myndigheder selv kasserede store mængder danske administrationsakter for at erstatte dem med svenske, som bedre svarede til den nye forvaltnings behov.

Bogen er stofmættet og sprogstilen er knap og præcis. Værket afsluttes med tekstuddrag af de vigtigste behandlede aktstykker, herunder de tre fredstraktater og Malmørecessen af 1662. Efter min mening er der en mærkelig spænding mellem bogens lidt ole-bole-agtige ydre – inklusive den lidt poppede titel – og dens lødige indhold. Men det er vel et spørgsmål om smag, hvorom der ikke her skal diskuteres. – Hovedsagen er, at Inger Dübeck med denne lille bog har leveret et værdifuldt bidrag til uddybet forståelse af mekanismerne ved Skånelandenes nationalitetsskift i 1600-tallet.

Knud J. V. Jespersen

L. E. Fauerholdt Jensen: *Danske kornmål i 1600-tallet. Kornskæpper og korntønder før 1683 med tilbageblik til middelalderen.* (Odense University Studies in History and Social Sciences, Vol. 97. Odense Universitetsforlag, 1986). 128 s., 146,- kr.

Ved forordningerne af 1. maj 1683, 30. august 1687 og 10. januar 1698 blev det danske vægt- og målsystem reformeret og standardiseret. Det nye system var konstrueret af Ole Rømer og holdt sig med få ændringer til 1907, da det nugældende metriske system blev indført. Reformen var meget påkrævet, da de forskellige lokale vægt- og målenheder, man hidtil havde betjent sig af, var en alvorlig hæmsko for omsætning ud over grænserne for de lokale områder.

For udforskningen af de økonomiske relationer i tiden før Ole Rømers reform er det naturligvis vigtigt at kende dels de indbyrdes forhold mellem vægt- og målenhederne i de enkelte dele af landet, dels deres forhold til det metriske system. Vor viden herom har imidlertid været blokeret bl.a. af det forhold, at forordningen af 10. januar 1698 indeholdt en bestemmelse om, at alle gamle vægt- og måleredskaber skulle kasseres (III. kap., § 9), og at denne bestemmelse synes så samvittighedsfuldt efterlevet, at ingen er bevaret, som ved eftermåling kan oplyse om de ældre enheders størrelse.

Imidlertid har landinspektør L. E. Fauerholdt Jensen ment det muligt ud fra de spredte oplysninger i skriftlige kilder at etablere eksakt viden dels om de metriske værdier for, og dels om de indbyrdes relationer mellem de i tiden fra ca. 1600 og til Ole Rømers reform anvendte officielle kornskæpper og korntønder. Sine resultater har han fremlagt dels i en 2½ side lang afhandling »Penningskæpperne« i Fortid og

Nutid, 1964, og dels i den nu foreliggende lille bog, der har indbragt ham den filosofiske doktorgrad ved Odense Universitet.

Hvis forfatterens resultater holder vand, er der givetvis tale om et værdifuldt redskab for historieforskningen, omend hans egen vurdering af bogens betydning forekommer en kende overdimensioneret. I Fortid og Nutid siger han (s. 181), at lensregnskaber og gamle jordebøger uden en nøgle som den nu – måske – tilvejebragte »ville forblive en lukket verden«. Og i bogen udvides resultaterne til at være »of vital interest as a key to the exploration of the history of Denmark in the Middle ages through the cadasters« (s. 82).

Imidlertid må jeg desværre tilstå, at jeg ikke føler mig ganske overbevist om resultaternes holdbarhed. De er baseret på nogle få historiske udsagn og logiske ræsonnementer som fixpunkter. Svinger blot ét af dem, skrider konstruktionen.

Udgangspunktet er en beskrivelse omkr. år 1200 af ærkebiskop Anders Sunesen i hans parafrase over Skånske Lov af den skånske skæppe som en cylinder, hvis indvendige højde er 6 tommer, og hvor hypotenusen i den vinkelrette trekant, som højden og bundens diameter danner, er det dobbelte, altså 12 tommer. Dertil kommer den viden, at den gamle ribetønde var 10 gamle åboskæpper, og en erklæring 1686 fra Ribes magistrat til Ole Rømer om, at den gamle ribetønde var »2 skæpper, 1 fjerdingkar og 1 gjevnfuld« større end den nye danske tønde.

Ud fra disse oplysninger samt diverse antagelser rekonstruerer forfatteren form og størrelse af »den jysk-fynske skæppe eller Viborg-settingen«. Antagelserne er disse: 1. den jysk-fynske skæppe, alias åboskæppen, er ca. dobbelt så stor som den skånske, 2. den er som denne cylindrisk, 3. den har den

romerske fod som basis, mens 4. den skånske skæppe har den rhinlandske fod som grundlag.

Den således konstruerede åboskæppe skulle derefter have et rumfang på 18,051 liter. Og med dette nøgletal og ved hjælp af såkaldte kornmålsister i rentekammerarkivet, i håndskrifter i Det kgl. Bibliotek, i lensjordebøger og i Arent Berntsens »Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed« samt spredte kornmålsoplysninger i Kancelliets Brevbøger rekonstruerer forfatteren derpå dels de enkelte kornmålenheders indbyrdes forhold og dels deres absolutte størrelse i nutidsmaal. De indbyrdes forhold samles (s. 81) i 2 tabeller, der viser dels skæppernes proportionsforhold indbyrdes og dels skæppernes proportionsforhold til korntønderne. Dermed skulle den savnede nøgle til det hidtil lukkede land være fundet.

Det der gør mig noget utryg ved den subtile konstruktion er først og fremmest den mangel på kildekritik og præcision, som forfatteren flere steder lægger for dagen, og de meget summariske og ganske udokumenterede historiske argumenter, han anvender. De matematiske udregninger, han foretager, har jeg ikke forudsætninger for at kontrollere systematisk og derfor ingen basis for at drage i tvivl.

Hvad der først og fremmest har slået mig, er den tilsyneladende blinde tillid, forfatteren nærer til alle udsagn af Svend Aakjær i »Maal, Vægt og Taxter i Danmark« i Nordisk Kultur XXX, 1936. Jeg bestrider dem ikke; men de burde være efterprøvet, overalt hvor de indgår centralt i forfatterens bevisførelse. Dertil kommer, at han undertiden glemmer at medtage forbehold, som Aakjær selv anfører. Således antager han (s. 8) med Aakjær som kilde for givet, at den rhinlandske fod på 31,385 cm siden folkevandringstid var måleenhed øst for Storebælt: »Da den rhin-

landske fod = 31,385 cm ... *vides* at have været anvendt øst for Storebælt ...«. Aakjær er dog det pågældende sted (s. 218) ikke ganske kategorisk: »*der er næppe grund til at tvivle om*, at dette er den senere sjællandske eller rhinlandske fod på 31,385 cm. En sådan enhed *synes* ligeledes ... [osv.]« (anmelderens fremhævelser).

Dernæst har forfatterens tilsyneladende beskedne kendskab til de tre Ole Rømer'ske forordninger undret mig. De skulle dog ellers synes centrale for en metrolog, der beskæftiger sig med 1600-tallets kornmål. For det første gør han gældende (s. 11), at forordningen af 1683 indeholder »meget strenge straffebestemmelser« mod dem, der ikke tilintetgjorde hidtil gældende tønde- og skæppemål. Og s. 88 omtales »en kgl. forordning af 1683 om tilintetgørelse af alle hidtil gældende skæppe- og tøndemål«. Men sagen er jo den, at 1683-forordningen kun forbyder brugen af de gamle måleredskaber og under straf forbyder bødkere at fremstille andre måleredskaber end de nu påbudte. Et påbud om kassation kommer, som anført, først i 1698-forordningen. Og man kan vel desuden næppe betegne bøder på 2 rd. i købstæderne og 1 rd. på landet for undladelse som »meget strenge straffe«. Vel, dette kan man anse for i sig selv mindre væsentligt. Mere alvorligt er, at forfatteren slet ikke synes at kende forordningen af 30. august 1687. Og her kunne han dog ellers have fundet en hel del af de oplysninger om, hvor mange skæpper, der gik på tøndene i de forskellige områder, som han møjssommeligt har hentet i andre, utrykte kilder. Men navnlig kunne han heri have set, at opmålet på tøndene ved ydelse af landgilde- og tiendekorn ikke er en nydannelse i 1683-forordningen, som han (s. 70 ff.) synes at forudsætte og vil bruge til at mindske forskellen mellem den gamle åbotønne og Ole Rømers

tønne, men at der tidligere kunne forekomme endog større opmål end fastsat i 1683.

Hvad der mest må undre, er dog, at forfatteren ikke synes at kende – i hvert fald ingen steder omtaler – bestemmelsen i II. kap., § 12 i forordningen af 10. januar 1698, der foreskriver det nye skæppemåls form og mål. Det interessante er, at denne skæppe, hvis indvendige højde er 1 1/6 kvarter eller 7 tommer, ikke er cylindrisk, men har skrå vægge, idet den foroven er 2 kvarter eller 12 tommer, men i bunden 2 1/3 kvarter eller 14 tommer. Jeg erindrer mig i øvrigt fra min barndom på landet et skæppemål af denne form. Med dette in mente forekommer det mig dristigt at forudsætte, at de ældre skæpper, uanset størrelse, skulle være indrettet efter den gamle skånske skæppes mønster, som Anders Sunesen har beskrevet næsten 500 år tidligere. I hvert fald burde forfatteren have sandsynliggjort, at form og proportioner på Ole Rømers skæppe var et brud med fortidens indretning af skæppemålet. Forholdet er så meget mere ejendommeligt, som forfatteren i note 105 henviser til, at Nils Sahlgren i »Äldre svenska spannmålsmått« omtaler en rostocksk rugskæppe fra 1300-tallet med skrå vægge, ganske vist med den største diameter for oven.

Forfatteren regner med 6 regioner, der hver havde sine målenheder: 1. Østjylland og Fyn, 2. Vestjylland, 3. Nordjylland, 4. Sydjylland (der menes Sønderjylland), 5. Sjælland og 6. Skåne, og kan ganske minutøst afgrænse dem fra hinanden både på kort og i tekst. Umiddelbart melder det spørgsmål sig, om grænserne mellem de sammenhængende jyske regioner virkelig kan have været så knivskarpe. Desværre oplyser forfatteren ikke, på hvilket grundlag denne meget distinkte inddeling hviler.

Når han dernæst vil tilskrive de enkelte områders forbindelser med udlandet fra gammel tid brugen af henholdsvis romersk, (dansk-)jengelsk og rhinlandsk fod som basismål bl.a. i rummålene, forekommer det vel i sig selv plausibelt, at de faktiske forskelle i vægt og mål har noget at gøre med de forskellige landsdeles handelsrelationer udadtil. Men her kommer de omtalte meget summariske og udokumenterede historiske argumenter ind i billedet. Som årsag til, at den romerske fod skal være anvendt i Syd- og Østjylland samt på Fyn, hedder det således (s. 76), at »dette må tilskrives den forbindelse, der i Vikingetiden var med det østromerske kejserrige i Byzans«. Javel, men hvorfra ved forfatteren, at det specielt var vikinger fra disse områder og ikke også dem fra de øvrige landsdele, der havde en sådan forbindelse? I denne sammenhæng kan nævnes, at forfatteren i Fortid og Nutid, s. 182 som et argument for, at den romerske fod var den gældende længdeenhed »i de jyskfynske landsdele«, henviser til, at den er anvendt i »de her fundne vikingeborger«. Hertil er dog at bemærke, for det første at Trelleborg ligger på Sjælland og af arkæologerne hævdes opført med den romerske fod som modul, og for det andet at der – med rette eller urette skal være usagt – er rejst tvivl om, hvorvidt det overhovedet er den romerske fod, der er anvendt ved Trelleborgenes opførelse. Når forfatteren således (s. 89) siger, at »det har endvidere været mig muligt at påvise, at alle disse lokale basislængder [for skæppernes indretning] er kendte klassiske mål«, kan jeg ikke føle mig overbevist om, at et sådant bevis er ført.

Til sidst et par detaljer. Når forfatteren (s. 121) siger, at »det engelske pund[s] inddeling ... kan betragtes som officielt fastsat allerede under kong Pepin (den lille) o. 755«, må man vel spør-

ge, hvad den frankiske konge havde med det engelske pund at bestille? S. 82 hedder det, at ved forordningen af 12. maj 1602 (som forfatteren hårdnakket kalder en *reces*) blev åbotønden »(established) under the name of the Danish barrel«. Nej, hverken betegnelsen åbotønden eller den danske tønne forekommer i denne forordning, der siden blev optaget i recesserne af 1615 og 1643. At den tønne, som – i øvrigt uden nogen beskrivelse i forordningen, men med henvisning til udstationerede prøver i lenene og købstæderne – blev påbudt som gældende i hele Danmark undtagen i Riberhus len, vel reelt var lig med åbotønden, er en anden sag. S. 72 siges det om salttønden, at den »i 1640 (var) blevet fastsat til at skulle rumme 9 vendelboskæpper salt«. Kilden hertil er Poul Rasmussens »Mål og vægt«, 2. udg., 1975, s. 66. Men her hedder det: »Som det fremgår af Rentekammerets fetaljetakst ca. 1640, rummede en tønne salt 9 vendelboskæpper ...«. Altså intet om, hvornår denne norm var fastsat, men kun at den i hvert fald gjaldt *omkring* 1640. I note 109 bliver *Diplomatarium Danicum* til *Diplomatarium Danicarum*, og både i litteraturlisten og note 121 placeres K. Glamanns afhandling i *Historisk Tidsskrift* om kapitelstakster i 9. rk., 6. bd., mens den faktisk findes i 11. rk., 4. bd.

Sædvanligvis kan anmelderen af en doktorafhandling ligesom opponenterne ved det mundtlige forsvar slutte med at fremhæve, at de fremførte kritikpunkter ikke i væsentlig eller afgørende grad rækker ved de indvundne hovedresultater. Denne afhandling er usædvanlig derved, at der stort set er tale om et alt eller intet. Jeg tør ikke hævde, at de fremførte indvendinger – og flere kunne anføres, om pladsen tillod det – vælter forfatterens konstruktion, men jeg føler som sagt alvorlig tvivl om dens

sikkerhed. Under alle omstændigheder finder jeg ikke, at forfatteren på tilstrækkelig måde har redegjort for og dokumenteret sine basale udgangspunkter. Desuden finder jeg, at han har satset for hårdt og for énsidigt på at

etablere en nøgle til de gamle kornmål. I en bredere fremstilling kunne der måske være blevet en hel del stående, også selv om hovedtesen ikke holdt.

Jens Holmgaard

DET 19. ÅRHUNDREDE

Troels Fink: *Estruptidens politiske historie 1875-1894*. Bd. I-II. (Odense Universitetsforlag, Odense 1986). 315 s. + 306 s., ill.

Dette monumentale værk om Estruptiden er opdelt i to bind, hvoraf det første bærer undertitlen *Kampen mellem de to ting 1875-1885*. Det strækker sig i tid fra det første ministerium Estrup til provisorierne begyndelse. Andet bind dækker provisorietiden og har følgende undertitlen *Provisorietiden 1885-1894*. Værket rummer, som det kunne ventes, mange interessante ting – blandt disse, at det henter en væsentlig del af sit stof fra et arkiv, som ifølge traditionen slet ikke skulle eksistere, nemlig J. B. S. Estrups omfattende privatarkiv.

En sejglivet overlevering, som vist nok har sit skriftlige udspring i Th. Thaulows Estrupbiografi fra 1940, ville nemlig vide, at Estrup på sine gamle dage personligt brændte alle de dele af sit store privatarkiv, som vedrørte hans politiske virksomhed, mens han kun skånede rent private papirer. Billedet af den aldrende excellence i færd med at fodre kaminen på Skaføgaard med arkivalier fik næsten plastisk liv i Ole Kiilerichs skildring af Estrups liv og virke i hagiografien fra 1975, *Politikeren Estrup og hans konge* (som i øvrigt slet ikke omtales i Finks bog). Deri skriver han (s. 26): »... Estrup, der hadede memoirelitteratur, lovede sin konge aldrig at skrive sine egne

erindringer. Og det løfte tog han så alvorligt, at han også forhindrede andre i at kunne bruge skriftligt materiale fra Skaføgaards arkiver. I sin høje alderdom brændte han alle breve med andet end rent familiært indhold, også fra politikere og andre, der havde skrevet til ham. Og hans voksne sønner måtte stå og se til, den ene grædende, fordi han havde historisk interesse og gerne ville have skrevet om sin fader.« – Finks bog er et vidnesbyrd om, at dette udsagn heldigvis ligger langt fra virkeligheden. Nærværende anmelder kan ikke modstå fristelsen til her at supplere med yderligere en lille brik til Estruparkivets nyere historie.

Mens jeg omkring 1970 var ansat som vikar på Landsarkivet for Fyn, blev min nysgerrighed pirret af to store, solidt aflåste transportkasser, som stod stuvet bort i et hjørne af magasinet. De bar præg af at have stået der længe. En dag fik jeg omsider samlet mod til at spørge daværende landsarkivar C. Lindberg Nielsen, hvad der egentlig skjulte sig i de to kasser – ingen andre vidste det tilsyneladende – og jeg fik det opsigtvækkende svar, at de rummede J. B. S. Estrups store uordnede privatarkiv. Det overraskede mig unægteligt, eftersom jeg udmærket kendte historien om det brændte arkiv. Ligeså overraskende var dets placering i Odense; men historien bag dette var simpel nok, viste det sig. Da Lindberg Nielsen i sin tid var arkivar i Viborg,